

СЛУЖИТЕЛЬ «АКАДЕМІЇ АКАДЕМІЙ»

Дзеркалом людської цивілізації, «академією академій» називав Бібліотеку російський філософ, автор «Філософії спільної справи», відомий бібліотекар Микола Федорович Федоров (1829 - 1903).

Він народився на Тамбовщині, був позашлюбним сином знаного російського князя П.І.Гагаріна, коріння роду якого сягають часів великого князя Володимира, хрестителя Київської Русі. Прізвище Микола Федорович придбав по імені свого хрещеного батька.

Закінчивши гімназію, два роки навчався в Рішельєвському лицейі в Одесі. Надзвичайну освіченість, ерудицію, енциклопедичні знання набув самотужки. Бібліотечну діяльність розпочинав у Чертковській книгозбірні* помічником бібліотекаря. В її каталозі нараховувалося 4701 од. зб. Пізніше було описано ще 8800 томів.

«До речі, - пише К.Е.Цюлковський, - у Чертковській бібліотеці я помітив одного служителя з надзвичайно добрим обличчям. Ніколи потім я не зустрічав нічого подібного. Очевидно, правда, що обличчя є дзеркалом душі... Він же давав мені заборонені книги. Потім виявилось, що це відомий аскет Федоров - приятель Толстого** і напрочуд гарний філософ і без претензій. Він роздавав усе своє крихітне жалування біднякам. Тепер я бачу, що він і мене хотів зробити своїм пенсіонером, але це йому не вдалося: я надміру відлюдкував».

Роздавання власних грошей було для нього нормою і тоді, коли перейшов на роботу до Рум'янцевського музею (тепер - бібліотека). Приплачував зі своїх мізерних заробітків служителям, щоб віддячити за роботу в неділю і надати можливість працювати в бібліотеці тим, хто не міг відвідувати книгозбірню в інші дні. Свідомо відмовлявся Федоров і від підвищення платні на користь тих, котрі, на його думку, бідували більше за нього. Приходив він на роботу першим, йшов - останнім. Роботу в бібліотеці вважав священною справою.

«Дивовижні і зовсім рідкісні бібліомани, які знають по корінцях і назвах усі книги великих бібліотек. Але навряд чи яка-небудь бібліотека, - згадує П.Я.Покровський, - крім Рум'янцевського музею, могла похвалитися винятковою честю мати бібліотекарем людину, яка знала зміст усіх своїх книг». (А чи є зараз такі бібліотекарі?..)

Федоров, як філософ, запропонував цікаве розв'язання багатьох глобальних проблем людства, порушив питання екології, одним з перших розробив механізм взаємодії природи й людини, тобто вийшов на рівень передбачення того, що пізніше набуло терміна "ноосфера".

Він по-новому підходить до основного питання філософії «людина - світ», усвідомлення себе як частки природи. «Дорогим учителем і розрадником» називав його видатний російський філософ В.Соловйов, кращі твори якого теж написані під час найбільшого зближення з унікальним бібліотекарем, котрому вдалося згрупувати навколо себе співробітників і читачів, влаштувати щось на зразок дискусійного клубу. Про ерудицію його лідера, його феноменальну пам'ять ходили легенди. Читачі не переставали дивуватися, коли одержували широку й глибоку консультацію, коли, крім замовленої літератури, їм видавали додаткову, дуже цінну.

«Книга як вираження слова, думки і знання, - вважав М.Ф.Федоров, - посідає найвище місце серед пам'яток минулого; повинна вона займати його в майбутньому, яке покликане стати справою повернення минулих поколінь до життя, і лише тоді книга з цього першого місця спуститься на останнє, коли те, що було тільки в книзі, тобто є тільки в думці й голові, стане живою справою людства».

Микола Федорович - ініціатор нових форм ведення книжкової справи (зокрема, міжбібліотечного й міжнародного книгообміну). Він першим склав систематичний бібліографічний каталог книг Рум'янцевського музею. Пропонував використовувати в читальних залах книги з приватних колекцій. З огляду на славетний александрійський музей, мріяв про «центральну міжнародну бібліотеку музею...» з тим, щоб проєктована бібліотека перетворилась на *Bibliotheca generis humani*, може бути, навіть в «академію академій».

*Фундатором цієї бібліотеки був О.Д.Чертков (1789 - 1859), голова «Товариства історії та старожитностей російських при Московському університеті», губернський предводитель дворянства Москви.

** Йдеться про видатного російського письменника Льва Толстого (І.С.).

Великого значення надавав він книжковій картці-анотації, яку мав складати сам автор.

Починання та думки великого подвижника бібліотечної справи не втратили своєї актуальності донині. Перечитуючи написане ним понад 70 років тому (надруковано вкрай малим тиражем), дивуєшся його дару передбачення, прозорливості. Можливо, тому, що в ньому органічно поєднався і філософ, і бібліоман.

Його думки надихають, підтримують, переконують у тому, що, попри всю складність професії, бібліотекар має високе призначення. Сподіваємося, що стаття М.Ф.Федорова, опублікована (з деякими скороченнями) нижче, викличе в наших читачів такий самий небайдужий відгук.

Микола Федоров

Обов'язок авторський і право музею-бібліотеки

Музей є книга (бібліотека), ілюстрована картинками, скульптурними галереями, яка пояснюється астрономічними й метеорологічними спостереженнями, фізичними, хімічними й різними природними дослідженнями, - таке повне визначення всенаукового і всехудожнього музею.

У № 106-му за минулий, 1896 рік, газети «Дон» було передруковано з «Русских Ведомостей» замітку «Долг авторов по отношению к публичным библиотекам». Про цю замітку були зроблені відгуки в кількох газетах різних спрямувань і, попри спрямування газет, відгуки загалом були сприятливі. І хоч як би там було, треба сказати, що замітка була не тільки мало помічена, а й, на жаль, не була, на нашу думку, зрозуміла навіть тими, хто прочитав її. Таке нерозуміння пояснюється насамперед духом нашого часу; справді, важко собі уявити, щоб у ХІХ столітті, у великому, безкорисливому ХІХ столітті, коли було виголошено велике слово, що й віра без грошей мертва, важко собі уявити, щоб у такий час крихітна замітка могла заповзяти створити бібліотеку на всіх мовах і без копійки грошей. «Московские ведомости» справедливо зауважили, що якийсь N веде розрахунок без господаря; але це значить, звичайно, що N покладає своє уповання на небесного господаря, на силу обов'язку, позаяк майбутнє не залежить від господаря справжнього. Покладаючи на авторів обов'язки доставляти в бібліотеку книги в такому вигляді або стані (переплетеними, з карточками), щоб бібліотека не мала потреби в грошах, - замітка хоче позбавити бібліотеку від грошових витрат, а тому зробити її такою, щоб вона не мала потреби в прибутках, щоб вона не обтяжувала за можливістю ні державного, ні міського, ні земського бюджету. Замітка безпосередньо спрямована проти випрошування грошей, почуває до такого випрошування - до цього єдиного нині способу існування бібліотек - глибоке гребування, а разом з тим так надіється на могутність обов'язку, що не спиняється ні перед жодним збільшенням вимоги обов'язку, і, не задовольняючися вимогою від письменників доставки їхніх творів, замітка вимагає від них і безплатних

вказівок, і порад для тих, хто працює в бібліотеках.

Але все це виражено в замітці настільки м'яко, так, можна сказати, нерішуче, що ніким, як сказано, не тільки не було зрозуміло, а навіть і помічено, а вимоги в ім'я обов'язку перетворилися на якісь вимолювання і випрошування. Так, говорячи про те, що скарги на незадовільність публичних бібліотек найчастіше можна почути від самих письменників, тобто від тих, творами яких наповнюються бібліотеки, замітка вказує, що задовільний стан публичних бібліотек перебуває в дуже великій залежності і від усвідомлення письменниками свого обов'язку, тоді як треба було сказати - не в дуже великій, а в повній залежності від усвідомлення письменниками свого обов'язку і не до тих, які мають засоби придбати книги за гроші; до цих, сказано в замітці, автори ставляться дуже уважно, - а треба сказати, що до тих, хто купує книги, автори ставляться з такою уважністю, що змушують визнати і нинішню науку, і нинішню літературу служницями грошей та їх власників, тобто нинішні письменники знають тільки авторське право, літературну власність і зовсім не усвідомлюють своїх обов'язків щодо публичних бібліотек, які служать загальній просвіті, просвіті тих, які не мають засобів придбати книги та всяке інше до того приладдя.

У замітці щодо усвідомлення письменниками вищезначеного обов'язку м'яко говориться: не можна сказати, щоб усвідомлення цього було особливо розвинуто; а треба було сказати, щоб звернути увагу кого належить, - що й зародку цього усвідомлення в письменників нема, тому-то навіть той податок, яким уряд змушений був обкласти письменників заради безплатного читання невиситимо допитливих і спраглих до знань, змушено було тільки тому, що самі письменники, що стоять на чолі суспільства, не додумались покласти самі на себе добровільний обов'язок для задоволення цієї святої потреби, - навіть самий цей податок не виконується, або, що ще аморальніше, - виконується надзвичайно безсовісно, причому для свого виправдання посилаються на друкарні, на видавців тощо. Через таке ставлення письменників до суспільного блага публичні бібліотеки стали зібранням дефектів, тобто таких екземплярів, які були б викинуті, якби закон не змушував авторів доставляти їх твори

© Переклад статті з книги «Русская философия собственности (XVIII - XX ст.)» (СП «Ганза», Санкт-Петербург, 1993. - 510 с.) Н.Г. Солонської.